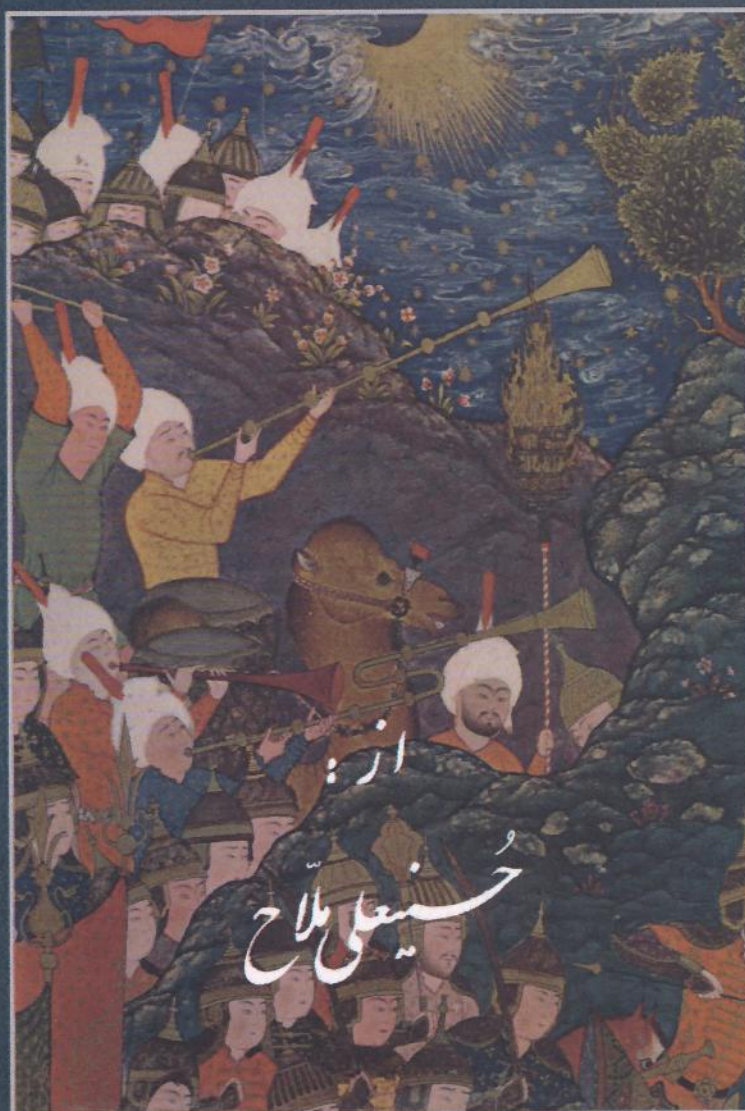

تاریخ موسیقی نظامی ایران

کتاب
نشر خلیفه

سرفنامه	:	ملاح. حسینعلی. ۱۳۷۱-۱۳۰۰.
عنوان و نام پدیدآور	:	تاریخ موسیقی نظامی ایران/ حسینعلی ملاح.
مشخصات نشر	:	تهران: خنیاگر. ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری	:	۱۶۴ ص.: پارتیسیون.
شابک	:	978-622-88325-3-1
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	چاپ قبلی: مجله هنر و مردم. ۱۳۵۴ (۱۹۴ ص.).
یادداشت	:	کتابنامه.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	موسیقی نظامی -- ایران Military music -- Iran موسیقی نظامی -- تاریخ و نقد Military music -- History criticism سازهای ایرانی Musical instruments -- Iran موسیقی در ارتش Military in the army
رده‌بندی کنگره	:	ML ۱۲۷۰
رده‌بندی دیویی	:	۷۸۴/۸۰۹۵۵۰۷۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۱۰۱۰۸۴۷۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	:	فیپا

نشر خُنیَاگر

تلفن: ۴۴۶۶۸۹۴۳ (تلفکس) و ۰۹۱۹۱۲۶۸۱۰۶

Email: khonyagarPub@gmail.com

کانال نشر خُنیَاگر: telegram.me/khonyagarPublications

تاریخ موسیقی نظامی ایران

حروف نگاری.

شهاب مینا

نمونه خوانی و اسکن تصاویر

شهاب مینا

ویرایش ادبی

زهرا نازیار

اجرای طرح جلد

چاپ اول ۱۴۰۴

تعداد ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۸۳۲۵-۳-۱ ISBN: 978-622-88325-3-1

فهرست مطالب

۸	رموز و نشان‌ها
۹	مقدمه
۱۱	سبب تألیف
	بخش نخستین: پیش از اسلام
۱۳	سابقه تاریخی موسیقی نظامی
۱۳	آموزش موسیقی نظامی
۱۶	هنرمندان دلیر و گمنام
	بخش دوم: سازهای رزمی باستانی
	الف) سازهای بادی
۲۱	۱. بُرغو
۲۲	۲. بوق
۲۴	۳. خرْمهره
۲۵	۴. خرنای
۲۶	۵. خم
۲۷	۶. سپیدمهره
۲۹	۷. سرغین و نای سرغین
۳۰	۸. شاخ، شاخ نفیر
۳۱	۹. شیپور
۳۲	۱۰. صور
۳۳	۱۱. غندهرود
۳۴	۱۲. کرمیل
۳۵	۱۳. کزنای
۳۶	۱۴. گاوْذم
۳۷	۱۵. ناقور

۱۶. نای، نای رویین----- ۳۷
۱۷. نفیر----- ۳۸
- ب) سازهای کوبه‌ای یا ضربی
۱. آینه‌پیل----- ۴۰
۲. تاس، تاسه، کاس، کاسه----- ۴۲
۳. تبیر و تبیره----- ۴۴
۴. جرس----- ۴۵
۵. چلب----- ۴۶
۶. دبدبه یا دمامه----- ۴۷
۷. درای----- ۴۸
۸. دهل----- ۵۰
۹. رویینه خم----- ۵۲
۱۰. زنگ----- ۵۳
۱۱. سینج----- ۵۴
۱۲. شندف----- ۵۵
۱۳. طبل----- ۵۶
۱۴. کوس----- ۵۸
۱۵. گورگا یا گورگه----- ۶۱
۱۶. نقاره----- ۶۲
- بخش سوم: بعد از اسلام**
- نوبت زدن----- ۶۵
- مواردی که نوبت زده می‌شد----- ۶۸
- در عصر صفویه مواردی که نقاره می‌زدند----- ۷۰
- در دوره قاجاریه نقاره در موارد زیر نواخته می‌شده است----- ۷۳
- آلات نقاره----- ۷۴
- بخش چهارم: تأسیس مدرسه موزیک نظام**
- شعبه موزیک دارالفنون----- ۷۷
- رساله «موسیقی نزد ایرانیان در ۱۸۸۵ میلادی»----- ۷۹
- الف- مقدمه مترجم----- ۷۹
- ب- موسیقی نزد ایرانیان (در ۱۸۸۵ میلادی)----- ۸۵
- ج- آلات موسیقی قدیم و جدید شاهنشاهی ایران----- ۹۶
- د- دستگاه همایون----- ۱۰۶

بخش پنجم: نام آوران موسیقی نظامی (تا اواسط سلطنت رضاشاه)

- ۱۱۳----- اولین کتاب چاپ شده موسیقی غربی در ایران-----
۱۱۴----- ناصرهمایون-----
۱۱۵----- سلیمان خان-----
۱۱۶----- سالارمغزز-----
۱۳۷----- نصرالسلطان-----
۱۴۰----- سایر رؤسای موزیک-----

بخش ششم: موسیقی نظامی غربی

- ۱۴۱----- سابقه تاریخی موسیقی نظامی در فرانسه-----
۱۴۵----- موزیک فانفار-----
سازهایی که در ارکسترهای نظامی به کار می رود:

- ۱۴۶----- الف) سازهای بادی چوبی-----
۱۴۷----- ب) سازهای بادی مسی-----
۱۴۸----- سازهای کوبه ای نظامی-----
۱۴۸----- الف) سازهای واجد پوست-----
۱۴۹----- ب) سازهای بدون پوست-----
۱۵۱----- پایان کتاب و آغاز عصری نو: سرود ملی ایران و چگونگی ابداع آن-----
۱۵۵----- فهرست مآخذ-----
۱۶۱----- فهرست اعلام-----

بخش نخستین پیش از اسلام

سابقه تاریخی موسیقی نظامی

از آن زمان که طوایف ساکن فلات پهناور ایران تحت لَوای یک حکومت و زیر فرمان شاهنشاهی توانا قرار گرفتند و برای آنان قوانین مدنی تدوین گردید و مقرر شد که پیکار با بیگانگان تحت فرماندهی واحدی صورت بگیرد. سپاهیگری نیز انتظام و اعتباری یافت و واحدهای نظامی تحت شرایطی خاص از آموزش بهره برگرفتند. مبدأ این تاریخ را می‌بایست حدود دو هزار و پانصد و اندی سال پیش، یعنی دوران سلطنت کورش کبیر، دانست.

پیش از این زمان، در پیکارها، به منظور تهییج سپاهیان و مرعوب ساختن دشمنان و همچنین به نیت برقراری انتظامی در یورش‌ها و گریزها و تدابیر دیگر جنگی از آلات موسیقی بادی و کوبه‌ای پُر صدا، مانند انواع بوق‌ها و طبل‌ها، استفاده می‌شد ولی در عصر هخامنشیان (به‌ویژه کورش کبیر) که اثربخشی این پدیده هنری بر شاه شاهان محرز شده بود به نحوی جدی و تحت قواعدی خاص بهره‌برداری شد.

آموزش موسیقی نظامی

کرتفون^۱ در باب جنگ کورش با سربازان پادشاه لیدی به نام **کرزوس** نوشته است:
«کورش طوری از کشته‌شدن سربازان طبری و طالشی مغموم گردید که بعد از جنگ و سقوط آن شهر، برای مرگ سربازان مازندرانی و طالشی **سرود عزا** ترنم کرد و این همان سرود است که در ادوار بعد به اسم **سرود مرگ سیاوش** خوانده شد و ایرانیان در هر عزای بزرگ آن سرود را ترنم می‌کردند.»

1. Xénophone

همین موّرخ در جای دیگر نوشته است:

«کورش هنگام حمله به قشون آشور. بنا بر عادت خود. سرودی آغاز کرد که سپاهیان با صدای بلند و با احترام و ادب زیاد آن را بخواندند و چون سرود به پایان رسید، آزادمردان با قدم‌های مساوی و با نظم تمام به راه افتادند.»
کزنفون باز هم نوشته است:

«کورش فرمان داد که چون صبح فرا رسید، آهنگ شیپور آماده باش از هرسو طنین انداز شود... هر سرباز به محض اینکه آهنگ شیپور را شنید باید با تجهیزات بی‌درنگ آماده حرکت شود...»

طبق نوشته کزنفون سپاهیان ایران در رزمگاه‌ها پس از شنیدن جمله مخصوص رمز جنگ سرودی آغاز می‌کردند.

در صفحه ۱۱۳ می‌خوانیم:

«ناگهان عموم سپاهیان با شدت و اعتقاد مذهبی تام. شروع به خواندن سرود نمودند. در این قبیل مواقع است که کسانی که از خدا در دل ترس دارند از مردن بیم کمتری در دل دارند. پس از ختم سرود رؤسای قبایل با قدمی استوار و مرتب. با صفوف مراقب و منظم پیش آمده بانگ برآوردند: "یاران. بشتابید! شجاعان پارسی. آماده شوید!" با این جملات عموم سپاهیان مهیای کارزار شدند... بانگ سربازان و خروش یلان میدان کارزار را به لرزه انداخت...»

باز هم از کزنفون می‌خوانیم که:

«کورش برای حرکت سپاه چنین دستور داد که صدای شیپور علامت حرکت و عزیمت خواهد بود و همین که صدای شیپور بلند شد، باید همه سربازان حاضر باشند و حرکت کنند.»

پس از چند سطر چنین آمده است:

«در نیمه شب که صدای شیپور عزیمت و رحیل بلند شد کورش سردار سپاه را فرمان داد تا با همراهان خود در جلوی صفوف سپاهیان قرارگیرد. بعد کورش می‌گوید: همین‌که به محل مقصود رسیدم و حملات دو سپاه نزدیک شد. سرود جنگی را می‌خوانم و شما بی‌درنگ جواب مرا

اما راجع به مقاماتی که سپاهبذان در ضمن صاحبان مراتب داشته‌اند مسعودی روایت بسیار جالب توجهی دارد. گوید: اردشیر اول، که تمام جزئیات تشکیلات اداری را به او نسبت می‌دادند، رجال دولت را بر هفت دسته تقسیم کرده بود. در چهار صف اول اولیای دولت و همه اشخاصی را قرار داد که در ایجاد و اجرای قوانین دست داشتند: اول، **وزرا**؛ دوم، **موبد بزرگ**، قاضی کل و رئیس هیربذان؛ سوم، **چهار سپاهبذ** که مأموران مهم دولت به شمار می‌رفتند و هرکدام در قلمر خود صاحب اختیار بودند و به یک ربع مملکت حکومت می‌کردند و معاونی در اختیار داشتند موسوم به «مرزبان». **سپس خوانندگان و نوازندگان و تمام کسانی را که شغلشان موسیقی بود در یک طبقه مخصوص جا داد...**

پس کریستن سن می‌نویسد:

«صورتی که از مسعودی^۲ نقل شد حاوی نکات مفیدی نیز هست؛ یعنی

پدیدآمدن خوانندگان و نوازندگان در ردیف عالی‌ترین مأموران دولت...»

با توجه به اینکه جمله کریستن سن: «سپس خوانندگان و نوازندگان و تمام کسانی را که **شغلشان موسیقی بود** در یک طبقه مخصوص جا داد» و به‌ویژه تأکید این نکته که علاوه بر **راشگران** و **خنیاگران** (که کریستن سن تحت عنوان خوانندگان و نوازندگان ذکر کرده است) **گروه‌های دیگری** از هنرمندان این رشته در طبقه مخصوص جا داشته‌اند که بی‌شک خوانندگان **آیات آسمانی** و نوازندگان اسباب‌های بادی و کوبه‌ای رزمی از آن مقوله بوده‌اند.

می‌دانیم که یکی از دلایل اهمیت این واحد نظامی این بوده است که مجریان اسباب‌های **سنگین موسیقی**، مانند کوس و کرنا و آینه‌پیل و مانند اینها، تقریباً در صف مقدم جبهه

۱. همان کتاب و همان صفحه.

۲. مسعودی در مروج الذهب، صفحه ۲۴۰، چنین می‌نویسد:

«اردشیر طبقات کسان را مرتب کرد و هفت طبقه نهاد. نخست، وزیران، و پس از آن موبدان که نگهبان امور دین و قاضی القضاة و رئیس همه موبدان بود، و آنها نگهبان امور دینی همه کشور و عهده‌دار قضاوت دعاوی بودند، و چهارم اسپهبدی نهاد یکی به خراسان، دوم به مغرب، سوم به ولایت جنوب و چهارم به ولایت شمال و این چهار اسپهبد مدیران امور مملکت بودند که هرکدام تدبیر یک قسمت ممالک را به عهده داشتند و فرمانروای یک چهارم آن بودند و هریک از اینان مرزبانی داشتند که جانشین اسپهبد بود و چهار طبقه دیگر را از کسانی که اهل تدبیر بودند و کار ملک و مشورت حل و عقد امور با حضور ایشان می‌شد ترتیب داد. **آنگاه طبقات نغمه‌گران و مطربان و آفتابیان صنعت موسیقی را به نظام آورد.**»

قرار می‌گرفتند. در کتاب ایران در زمان ساسانیان (ص ۲۳۴) می‌خوانیم: «در پشت سوارنظام
فیل‌ها قرار می‌گرفتند. نعره و بوی و منظر وحشت‌آور آنها اسب‌های دشمن را می‌ترسانید» و چند
صفحه بعد آمده است: «پس کوس‌هایی که بر پیل می‌بستند در این قسمت قرار می‌گرفت.»
در اسکندرنامه هم (ص ۳۶۹) آمده است که:

«در ساعت بفرمود تا کوس بر پشت پیلان نهادند... شاه فیل‌بانان و
لشکر را فرمود که سوار شوید و بر عزم باشید و آواز کوس و طبیل و بوق و
صنج^۲ و درای و نعره از هر شب زیادت برآورید.»^۳
و همچنین در صفحه ۳۹۰ می‌خوانیم:

«و شاه فرمود تا فیلان را بیاراستند و طبیل و کوس و بوق و دهل
راست کردند... پس شاه بفرمود تا هزار خروار کوس از پشت پیلان بزدند و
آشوب از عالم برخاست.»
در این باب. بهترین شواهد را می‌توان از شاهنامه فردوسی به دست داد:

ابا کوس و با نای و پیلان مست همان گرزۀ گاوپیکر به دست
بزرگان لشکر پس پشت او جهان آمده پاک در مشتم او
چو او بست بر کوهه پیل کوس هوا گردد از گرد چون آبنوس

نشانه و علامت پایداری سپاه همواره درفش فرماندهی^۴ و اسباب‌های موسیقی رزمی بوده است.
فردوسی در عزای ایرج سروده است:

دریده درفش و نگونسار کوس رخ نامداران به رنگ آبنوس
همچنان‌که در سوگ‌های بزرگ پرچم سیاه می‌افراشتند و روی اسب‌ها و پیل‌ها را پارچه
سیاه می‌کشیدند. اسباب‌های موسیقی رزمی را نیز سیاه می‌کردند و با پارچه سیاه می‌پوشانیدند.

۱. ص ۲۷۱.

۲. ظاهراً باید «سنج» (به سین) باشد زیرا صنج به فتح صاد. معرّب چنگ است که سازی است بزمی نه رزمی.

۳. اسکندرنامه

۴. در داستان لشکرکشی بهرام علیه خسرو. فردوسی سروده است:

بگفتا که آمد مرا گاه جنگ بگیریم گیتی به مردی به چنگ
بفرمود تا کوس بیرون برند درفش بزرگی به هامون برند

History of Military Music in Iran

Hossein Ali Mallāh

کتاب
نشر خیابان